

نگاهی به هنر ترمه بافی در یزد و تولید نیمه صنعتی آن در صنایع دستی

دست‌های ترمه بافان از ترمه‌ها دور و دور ترمی شود

□ سعیده احسانی راد / تار به تار و پود به پود گر نه نمی خورد و نقش نمی گرفت، مگر این که ذکر یارب و بسم الله همراه نقش و نگار ترمه شود. زیرا همین ذکر نام خدا ضمن دلگرمی بود تا خوشبختی و سفیدبختی عروسی که به خانه شوهر می رود را تضمین کند. از کویر ایران سوغات و یادگاری های تاریخی و معنوی زیادی به ارث رسیده که یکی از این سوغات ها، پارچه ای است که ترمه نام دارد و شهرتش به شهر یزد می رسد. این پارچه ارزشمند در کنار انواع شیرینی این شهر و معماری آن بهانه ای است تا گردشگران زیادی را روانه این شهر کویری هزار بادیه کند. تبادلات کالا و اجناس، که مهم ترین آن پارچه و منسوجات بوده از قدیم الایام در یزد انجام می شد. همچنان که از متن یک سنگ نوشته تاریخی واقع در دهلیز مسجد جامع یزد بر می آید، مردم شهر یزد در قرن هاست که به بافت پارچه های ترمه اشتغال دارند. ترمه پارچه ای است در نهایت زیبایی که تار آن از ابریشم طبیعی تابیده و پودش از ابریشم، نخ، پشم و کرک الوان است. در قدیم ترمه را با انگشتان دست می بافتند، از این جهت به (انگشت باف) هم شهرت دارد، اما در حال حاضر تولید آن نیمه دستی است.

■ ترمه در گذر تاریخ

«محمدرضا خجسته» رئیس دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی یزد منسوخ شدن ترمه بافی دستی را عاملی برای خارج شدن این صنعت از صنایع دستی بیان کرده و می گوید: «بافت ترمه به صورت دستی از ۳۵ سال پیش منسوخ شده و این روزها ورود ماشین به صنعت ترمه بافی، کشورهایی مثل ایتالیا را نیز در بافت ترمه سهم کرده است.»

دوره شاه عباس صفوی را می توان، دوران اوج و شکوفایی صنعت ترمه بافی عنوان کرد، به دلیل اینکه شاه عباس طراحان برجسته ای را از چین و ارمنستان به ایران دعوت کرد، تا هنر نوین خود را به ایرانیان تعلیم دهند. به همین دلیل ترمه های آن زمان زیبایی و برجستگی خاصی پیدا کرد. دستگاه ترمه بافی از نوع چهاروردی بوده و برای بافت ترمه نیاز به یک نفر بافنده و یک نفر گوشواره کش بوده که استادکار در قسمت پایین و پشت دستگاه می نشست و گوشواره کش در بالای دستگاه مستقر می شد و کارش انتخاب و تعیین نخ های مخصوص برای ایجاد نقش روی پارچه و هدایت نخ ها به پایین برای انجام کار بافت بود. لذا طرح های زیبایی که روی ترمه مشاهده می شود، حاصل همکاری و هماهنگی استادکار بافنده و گوشواره کش است.

«خجسته» پیشینه استفاده از ترمه را دوران ساسانیان بیان می کند و می افزاید: «اوج شکوفایی صنعت ترمه بافی به عصر صفویه تعلق دارد، در آن دوران ترمه بیشتر کاربرد شال داشته و در ابعاد سه متر طول و ۷۰ سانتی متر عرض بافته می شد که ۸۰ درصد ترمه ها کاربرد تزئینی داشته و به صورت خلعتی برای اشراف و پادشاهان برده می شد و می توان گفت ترمه از گذشته جزو پارچه های سلطنتی و گران قیمت به شمار می رفته است.» وی قرار گرفتن ترمه در چهار عروس را از دیگر کاربردهای این پارچه بیان می کند و می گوید: «ترمه ای که همراه عروس بود، بقچه سوزنی نام داشت که به صورت دو بقچه سوزنی مربع شکل در ابعاد ۹۰ در ۹۰ و ۹۰ در ۲۰ بافته می شد. در یک بقچه لباس های نو عروس و در بقچه دیگر لباس های کهنه گذاشته می شد، بقچه دوم لایه پنبه ای داشت که وقتی زیر پای عروس انداخته می شد آب به آن نفوذ نمی کرد. شواهد نشان می دهد استفاده از بقچه سوزنی در خانواده های متمول یزدی مرسوم بوده است.

■ تزئینات و انواع ترمه

«خجسته» از سرمه دوزی، یراق دوزی و مروارید دوزی به عنوان تزئین روی ترمه نام می برد و ادامه می دهد: «استفاده از تزئینات مثل مروارید، یراق و مليله روی ترمه های ابریشمی به افزایش ارزش افزوده این پارچه کمک زیادی می کند، در مشهد نیز معمولاً روی ترمه های ارزان قیمت را چرخ دوزی کرده و به فروش می رسانند.»

ترمه در انواع شال چارقدی، شال بندی، شال راه راه، شال امیری، شال محرمات، شال اتاکی، شال کشمیری، شال رضایی و شال یزدی بافته می شود. نقش های عمده ترمه، بته جقه شال گوزنی، گل شاه عباسی (گل محمدی) است که ابتدا زرتشتیان از آن برای تهیه شلوار کبری که مخصوص مجالس جشن و عروسی شان است، بهره می گرفتند. از دیگر کاربردهای ترمه می توان به بقچه (سرمه دوزی)، بقچه (پنل)، رانر (سرمه دوزی و پنل)، سه تیکه پذیرایی، روختی، کوسن، تابلو، رومیزی گردسرمه و منجوق، سنداژ دواج، کراوات و جلیقه های زنانه اشاره کرد.

■ وجه تسمیه ترمه

یزد در دوره پیش از اسلام، یکی از مراکز بزرگ زرتشتیان ایران بود. زرتشتیان این شهر بیشتر ترمه باف بودند که با نقل مکان خود از ایران به هند پارچه بافی هند را تحت تأثیر خود قرار دادند. نام ترمه را کشمیری ها و هندی ها بر این پارچه گذاشتند. به گفته «خجسته» با اینکه خاستگاه اصلی ترمه ایران بود و کشمیری ها و هندی ها به ترمه به عنوان هنر بیگانه نگاه می کردند، کشمیری ها به دلیل داشتن کرک و پشم های مرغوب و مهارت شان در شال بافی در افزایش بافت ترمه با کیفیت در آنجا کمک زیادی کردند.

وی بافت ترمه را بعد از پهلوی از نخ صد درصد پنبه ای و گاهی پنبه همراه با کرک و ابریشم می داند به این صورت که تار آن از پنبه و پودش از کرک بافته می شد. «با ماشینی شدن بافت ترمه نخ های این پارچه به جنس پلی استرو و ویسکوز تغییر پیدا کرد که گاهی در لایه لای آن ابریشم مصنوعی نیز استفاده می شد.»

■ نقوش

نقش های ترمه از گذشته تاکنون با حفظ محوریت بته جقه با طرح ها و رنگ های مختلف و متنوع به شکلی اصیل باقی مانده، به نحوی که حتی اصلی ترین نقش و نگارهای ترمه های ماشینی نیز بته جقه است. دیگر نقش های ترمه عبارتند از: «طرح جام، بته کشمیری، بته اژدری، رضا ترکی، گلزار، قاب قرآن،

ایران

■ پنجشنبه
۱ اسفندماه ۱۳۹۲
■ ۲۰ ربیع الثانی ۱۴۳۵
■ ۲۰ فوریه ۲۰۱۴